

Eğitim ve Öğretimde Türkçenin Felsefesinin Yeri ve Önemi Üzerine

Kamil Veli Nerimanoğlu *

ORCID: 0000-0001-5660-7416

Selman Arslanbaş **

ORCID: 0000-0002-8328-391X

Aysu Güzel ***

ORCID: 0000-0001-6323-1939

Öz

Her dilin felsefî derinliği, hikmet dünyasının ifade biçimleri vardır. Türkçenin de hem yazılı edebiyat kaynaklı (Orhun Abidelerinden günümüze kadar) hem de halk edebiyatı kaynaklı zengin bilgelik, dünya bakış serveti bulunmaktadır. Bu açıdan eğitim ve öğretimde Türkçenin felsefesinin açıklanması, temel bilgilerin verilmesi de ayrı bir önem taşımaktadır. İster yazılı ister sözlü edebiyatta Türkler; hayata, insana, zamana yönelik kelimeleri ve özdeyişleriyle bu hikmet hazinesini zenginleştirmişlerdir. Türkçede gerçekleşen bu hikmetin ve bilgeliğin eğitim ve öğretim sürecinde arz ettiği önem mühimdir. Bu çalışmada da ana hatlarıyla kuramsal kaynaklara dayanarak bu mesele üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Dil, Felsefe, Folklor, Yorum

Gönderme Tarihi: 20/02/2020

Kabul Tarihi:25/03/2020

* Prof. Dr., İstanbul Aydın Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, E-Mail: kamilveli@aydin.edu.tr

** Öğretim Gör.Kıbrıs İlim Üniversitesi Mütevelli Heyet Başkanı, Kıbrıs, E-Mail: selmanarslanbas@csu.edu.tr.

*** Okutman, İstanbul Aydın Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü aguzel@aydin.edu.tr

On The Position and Importance of Turkish Philosophy in Education and Training

Kamil Veli Nerimanoğlu *

ORCID: 0000-0001-5660-7416

Selman Arslanbaş **

ORCID: 0000-0002-8328-391X

Aysu Güzel ***

ORCID: 0000-0001-6323-1939

Abstract

There are philosophical depths of each language and expressions of the world of wisdom. The source of rich wisdom in Turkish is coming from both written (from Orkhon inscriptions to now) and folklore literature. In this point of view, it is important to explain and teach the philosophy of Turkish education and basic information. Turkish society enriches this treasure of wisdom with their cultural values of writing and oral literature. This wisdom in Turkish important in the education and training process. This article is going to deal with the transferring of the training process.

Keywords: Language, Philosophy, Folklore, Interpretation

Received Date: 20/02/2020

Accepted Date: 25/03/2020

* Prof. Dr., İstanbul Aydın Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, E-Mail: kamilveli@aydin.edu.tr

** Öğretim Gör.Kıbrıs İlim Üniversitesi Mütevelli Heyet Başkanı, Kıbrıs, E-Mail: selmanarslanbas@csu.edu.tr.

*** Okutman, İstanbul Aydın Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü aguzel@aydin.edu.tr

О месте и роли философии тюркских языков в их преподавании и изучении

Резюме

Некоторые проблемы лингвистики неразрывно связаны друг с другом. по конкретным примерами необходимо раскрыть роль философии для языка и языкознания. Философская природа отдельных жанров устной и письменной тюркской литературы требует подробных исследований или изучения философии и языкознания. Особенно в этом отношении богаты и разнообразны пословицы, поговорки, сказки и эпосы тюркских народов. Мудрость тюрков выражена в языке досконально и лаконично. Конечно, в фольклоре философские воззрения выражаются не философскими терминами, а самим народным языком и стилем. Изучение этого вопроса особенно важно в педагогике, методике преподавания и в изучении языка и языкознания. В статье конкретным примером показан анализ вопроса философии и языка, в том числе и языкознания.

Ключевые слова: язык, философия, фольклор, отзыв

Получено: 20/02/2020

Принято: 25/03/2020

Giriş

Türkiye’de lisans öncesi Türk ve yabancı öğrencilere Türkçenin hem kuramsal hem de meselelerinin dikkate alınması Türkçe öğretim sürecinin temel problemleri arasına girer. Bu açıdan dil felsefesi ve Türkçe öğretimi problem olarak daha fazla dikkat çekmektedir. Türkçenin hikmet, bilgelik açısından çok büyük zenginlik taşıdığı kuşkusuzdur. Bu zenginliği yerli yerinde kullanmak, değer vermek, Türkçenin kelime dağarcığını ve gramer özelliklerini açıklığa kavuşturmak sürecinde dilin felsefi meselelerinin hem kuramsal hem de deneysel şekilde incelenmesi birinci dereceden önem taşımaktadır. Bu konuda dil bilimcilerin, felsefecilerin araştırmalarını dikkate alarak bazı meselelere açıklık getirmek veya bu probleme katkıda bulunmak önem arz etmektedir.

Araştırma Tarihine Kısa Bir Bakış ve Türkçenin Eğitim ve Öğretiminde Dil Felsefesine Bakış Açılımları ve Analiz

Türkçe öğretimi temel olarak, Türklük bilgisi ve Türk dilbilimi ile beraber Türk kültürünün ve Türkçenin ilişkili olduğu sosyokültürel ortamın her türlü özelliklerini Türk ve yabancı öğrencilere vermekle yükümlüdür. Bu açıdan Türkçenin felsefi özellikleri de son derece önem taşımaktadır. “Türkçenin felsefesi” tabiri mevcut felsefi doktrinleri, teori ve ekollerin farklı bakış açılarını dikkate almakla birlikte dilimize yansıyan öğelerin, olgu ve imgelerin ön plana alınmasını da gerektirmektedir. “Türkçem benim ses bayrağım” diyen şair Fazıl Hüsnü Dağlarca aslında sembolik olarak fiziksel ve manevî varlığımızı, tarihimizi, kültürümüzü, mücadele ve ülkelerimizi sembolleştirme gayesi gütmüştür. Kuşkusuz ki bu sembolik düsturda Türkçenin hikmet, marifet, öğüt kokan deyim ve atasözleri, destanlarındaki fikir derinliği ile düşünce arayışları dikkat çekmektedir. “Kim âşık olabilir? Âşığın ahlak öğeleri nelerdir? Sosyal hayatta ve toplumda söz sanatının incileri nasıl değerlendirilmelidir?” gibi sorulara alınacak yanıtlar, Türk halk sanatının hizmet, edebî değer ve estetik inancını da ifade edecektir. Tarihimizin daha eski çağlarına gittikçe Türk töresinin, atasözlerinin geleneksel yapısı da ön plana çıkmaktadır. Aileden topluma uzanan bu yolda ifade olunmuş bilgelik, bizce her bir filozofun haset edeceği derinlikte ve niteliktedir.

Alman filozofu İ. Herder'in vurguladığı “Her ulus kendi dilinde görünmektedir.”¹ kelamı burada somut bir şekilde yerini almaktadır. Bu hikmetlerin ifadesi olan halkın barış ve savaş tecrübesinin, emek ve mücadele yolunun, bazen kederinin, üzüntüsünün; bazen sevincinin ve zaferinin anlamlandırılması ya da değerlendirilmesi, bir fikir hazinesinin oluşmasına da olanak sağlamıştır. Bilgelik ilk önce tecrübe, deneyim demektir. Aynı zamanda seçkinlik ve yetenek olmadan o bilgelik ortaya çıkmaz gerçeğini de unutmamalıyız. “Erenler dünyayı akılla bulmuşlar.” ifadesi kökeni milattan çok öncelere giden Dede Korkut kitabının kelimidir. Akla verilen bu önemi Yunan felsefesiyle, semavi dinlerin özellikle İslam'ın bilime, hikmete verdiği değerle mukayese etmek olur.

Halk sözünün hikmet çeşmesi olması fikrini biz türkülerimizden, masallarımızdan, destanlarımızdan getirdiğimiz zengin örneklerle açık şekilde görmekteyiz. Nitekim insanın duygularını esas alarak, yine o duygular aracılığıyla düşüncede değişim ve dönüşüm gerçekleştiren felsefe ve sanat arasındaki ilişkiyi Ahmet Arslan şu şekilde özetlemektedir: *“Acaba sanat veya sanatçı herkesin anlayabileceği bir biçimde duygu ve düşüncelerini dile getirdiğinde bize bir şey bildirir mi? Başka deyişle sanatçının verdiği bilgi ne tür bilgidir? Daha doğrusu o bir bilgi midir? Bilimden ve hatta sanattan farklı olarak onda hiçbir şey doğru veya yanlış değildir. Sanat, sanatçının dünyasını onun gerçeğini bize anlatır. Bu gerçek şüphesiz bilim ve felsefede alışlagelen anlamda nesnel veya evrensel bir gerçek değildir, öznel ve kişisel bir gerçektir. Öte yandan ama amacı da zaten bize bir şey söylemek değil, bir şey telkin etmek veya bizde bir şey, özellikle bir duygu, bir heyecan uyandırmaktır. Bundan dolayı onun dili bilim veya felsefenin diline en fazla yaklaştığı durumda bile alışlagelen anlamda normal bir dil değildir, özel bir dildir. Bununla birlikte iyi kurulmuş bir felsefi sistemin bizde, iyi düzenlenmiş bir roman veya iyi yazılmış bir şiir kadar estetik bir duygu veya heyecan uyandırdığı da bir gerçektir.”*²

Türk filozofun bu fikri ile İtalyan yazar ve filozof Umberto Eco'nun “Açık Yapıt” denemesi arasında düşünce yakınlığı dikkat çekmektedir. “Açık Yapıtın Poetikası”, “Şiirsel Dilin Analizi”, “Açıklık”, “Bilgi”, “İletişim” bölümleri ile Umberto

¹ Alper İplikci, “Johann Gottfried Herder’de Milliyetçilik Düşüncesi.” *Injosos Al-Farabi International Journal On Social Sciences/ Al-Farabi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, sy. 1 (2017): 130.

² Ahmet Arslan, *Felsefeye Giriş*, Ankara: Serbest Akademi, 2009, 14.

Eco sanatın özünü, dünyanın bir bütün olma ve daha büyük bir bütünün içinde de yaşadığımız evrenin bir parçası olma özelliğini çağrıştırmak ve vurgulamak olarak kabul eder. Ona göre bütünlük, nedensellik, tamamlayıcılık gibi kavramlar görelidir. Umberto Eco, bu göreliliği edebî estetik değerlendirmelerinde üç önerme analizini sunarken yazar. “Bildiğimiz gibi, dilsel bir iletinin farklı işlevleri olabilir: Bir göndermede bulunmak, bir duyguyu ifade etmek, harekete geçirici (ya da emredici) bir durumu belirtmek yalnızca iki kişi arasındaki ilişkiyi belirlemek, estetik kavramları dile getirmek ve üst dil olarak dilin açıklamasını sağlamaktır. Daha sonra estetik uyaran alt bölümünde R. Jakobson’un bildirişim şemasındaki öğeleri, (gönderen, alan, bilgi, bağ, bağlam, kod) onların işlevlerini (estetik-duygusal, poetik, fatik, referentiv, metalanguistik, conativ) derinleştirerek göstergesel yorumlarda bulunsa da meselenin felsefî özünü asla unutmuyor ve şiirsel iletideki anlam ve bilgiyi örneklerle açıklamaktadır.³

Biz burada A. Arslan’ın bilimsel-felsefî gözlem ve saptamalarıyla eşdeşlik en azından paralellik, sesleşme görmekteyiz. A. Arslan araştırmasına bu düşüncelerle devam eder:

“Felsefî düşüncenin bir diğer özelliği, bilimsel düşünce ile ortak olarak paylaştığı kavram ve soyutlamalar kullanması ve bunların yardımıyla ilkeler ve yasalar ortaya atmasıdır. Bunu da felsefenin genelleyci ve ortak sonuçlara varmak isteyen özelliği olarak adlandırabiliriz. Böylece bilimin fiyat, emek, talep, mülkiyet, enerji, hız, özgül ağırlık gibi genel ve soyut kavramlarla uğraşmasına karşılık felsefe deney, bilgi, anlam, doğruluk, erek, Tanrı, zihin, doğa gibi kavramlarla çalışır. Ancak burada bilim veya daha doğrusu bilimlerle felsefe arasında, birincinin kavramlarının farklı özel varlık alanlarına ilişkin olmasına karşılık, ikincinin daha genel birtakım kavramlar kullanması anlamında bir farklılıktan söz edilebilir. Özellikle felsefenin bir kolu, metafizik diye adlandırılan araştırma alanı geleneksel olarak ‘varlık bakımından varlığın bilimi’ yani her varlık ve araştırma alanında kendini gösteren genel karakterlerin incelenmesi ve madde, form, olumsuzluk, yasa, süreç, oluş, neden, eser, yapı vb. gibi bunları ifade eden kavramların analizi olarak tanımlanmıştır.” Bu anlamda söz sanatı da metafor, anlatım, tonlama, biçim, söz varlığı, tekrar sıralanma,

³ Umberto Eco, *Açık Yapıt*, çev. Yakup Şahan, İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 1992, 1- 59.

edebî metin gibi kavramlarla bilgelik yolunu teşfir etmektedir. Felsefî düşünce ile felsefî bilginin farkını ise anlatının devamında filozof şu şekilde açıklamaktadır:

“Felsefî düşüncenin bilimden farklı olan en önemli bir diğer özelliği, bilimin yalnızca olgularla ilgilenmesine karşılık, felsefenin olgular yanında aynı zamanda değerler, anlamlar, idealler veya erekler diye adlandırılan bir varlık türünü veya bunları içine alan bir varlık alanını kendisine konu edinmesidir. Felsefe deyimi, yukarıda işaret edildiği gibi Yunanca ‘bilgelik sevgisi’ anlamına gelen ‘philosophia’ deyiminin Arapçalaşmış şeklidir. Şimdi kelimenin kök anlamının işaret ettiği gibi felsefe bilginin (Yunancası episteme) ve bilgeliğin (Yunancası sophia) kendisi, ona sahip olma iddiası değil, bilginin, ancak bundan çok daha özel olarak bilgeliğin (Arapçası hikmet) sevgisidir. Bilgelik veya hikmet bilgiden farklı, çok daha iddialı ve zengin bir kavramdır. Bilgelik, en basit ifadeyle, insan hayatının anlamı değerine ilişkin derin bilgidir.” ⁴ Bu gerçek aslında Yunan felsefesinden gelen İslam felsefî anlayışında devam eden ve Avrupa Rönesans’ında doruğa ulaşan sürecin de kendisidir.

Mantık derken akla ilk gelen Aristo ve onun Batıdaki ve Doğu’daki devamlarıdır. Çalışmamızın konusu olmadığı için, Aristo’nun formel mantığı, Hegel’in diyalektik ve B. Russell’in matematiksel mantığı, Lütfizâde’nin ise bulanık mantığı üzerine sadece ismen değinmenin faydalı olacağını düşündük.

İlginç olan şudur ki, Nasreddin Hoca fıkraları, roman ve hikâye gibi okumak için değil, sohbet içinde hatırlamak, bir konuyu, sözü güçlendirmek, oradaki püf noktayı belirlemek için söylenir. Sohbet içinde sohbet (metin içinde metin) olarak gerçekleşen fıkralar, dile canlılık, anlatıma yeni bir ruh verir.

Nasreddin Hoca’nın fikra mantığını ebedileştiren, sevdiren, bütün zamanlar için canlı kılan da bu söylenen özelliklerdir.

Bu mantık yalnız Kuantum fiziğinde, sibernetiğin, nanoteknolojinin enginliklerinde değil; edebiyatta, sanatta, Nasreddin Hoca fıkralarında da boy göstermektedir. Amerika’da yaşayan Azerbaycan Türk’ü Lütfizâde, varsayım olarak sunduğu “Bulanık Mantık” teorisini ispat etmekle dünya bilimine yeni bir yön vermiştir. Bulanık mantığın ana noktası bu veya başka bir önermenin yahut düşüncenin doğruluk değeri 1 (doğru) veya 0 (yanlış) ile değil, bu düzlemler (kıymetler) arası çoklukla, aynı

⁴ Arslan, *Felsefeye Giriş*, 7.

zamanda sonsuz çoklukla belirlenir. Bu mantık Tanrı'dan başka salt olan her şeyi reddeder. Salt anlamda beyaz ve siyah yoktur. Onların arasında sonsuz renk ve nüans vardır ki, bunların dikkate alınması yani bakış açısı dünyaya, insana ve topluma bakış demektir.

Hoca Nasreddin ters düşünce, zıt fikir ve şüphe ile birlikte güldürmeyi başarmanın temel taşı koyan Türk bilgelerindendir.

O, dünyaya kan kusturan Timur'un da, yüksek din adamlarının da, adlarını zikretmeye ihtiyaç olmayan büyük ilim adamlarının da tam tersidir. Sanki Hoca, büyük hükümdarlarla ve âlimlerle gittiği yoldan geri dönmüş, yolunu onlardan ayırarak insanların kulağına başka muhabbetler fısıldamaya başlamıştır. Gülüşün insanı olmak ilk seferde kendine gülebilmeyi de becerebilmektir. Kendisine gülmeyen başkasına da gülmez.

Dünya yalnızca kahramanlardan ibaret değildir. Dünya aynı zamanda hem kendisine hem de başkalarına acı acı gülenlerden, eşeğiyle birlikte sosyal hayata girmekten keyif alanlardan, insanın bin yıllar boyu incittiği, zulmettiği canlıyı kendisine dost ve kardeş bilen (Avrupa'da bunu Don Kişot yapmıştır.) ve mahkemelerde gazinin helal etmediği sorunları herkese duyuranlardan ibarettir.

“Dünyanın ortası burasıdır, inanmıyorsan ölç...” diyen Hoca, mantığa “mantık” getirendir. Hoca'nın mantığı sofist mantıktan çok bulanık ve gayri selis mantıktır. (Buna büyük âlimimiz gayri selis mantığın dünyaca ünlü araştırmacısı Refik Aliyev de çalışmalarında değinmiştir) Hoca, hukuk mantığını aşarak mizah gücü ile adaleti ve hakkı korumuştur.

“Hırsızda hiç mi günah yok?” veya “Özrü kabahatinden büyük”, “Ye kürküm ye”, “Dava yorgan davasıymış” yanıtları da bu görüşü açıkça ortaya koymaktadır.

Nasreddin Hoca hakikatinin içinde bir başka hakikat var, her uyanışta, doğuşta bir ölüm olduğu gibi, her savaşta bir barış, her iyilikte de bir kötülük olabileceği gibi.

Nasreddin Hoca bu sınırları dolaşırken birbirinin içinde doğan ve ölen hareketliliği çok çok evvelden anlamıştı. Hoca'nın “diyalektik mantığı” kitaplardan, risalelerden, şeriattan, fıkihtan değil, çarşı-pazardan, düğünden, yastan kısaca hayatın özünden gelmektedir.

Gülmeyle karışık olayların düğümünü çözmek, şuh zarafet, ince mizah mantığı ile Hoca'yı farklı düşünce adamı olarak belirlemektedir.

Evet, bizim esas fikir adamımız Nasreddin Hoca'dır. Sofist mantığı formel mantığın duvarlarını yıkan ve taşlaşmış fikirlerin, donmuş beyinlerin buzunu çözen de yine Hoca'dır.

Hiç tesadüf değil ki, 20. asrın yalnız Azerbaycan'ın değil, Türk Dünyası fikir ve edebiyat hayatının büyük edebiyat adamları ve fikir kaleleri olan Mirza Celil ve Sabir, Nasreddin Hoca'nın anlayışından çıkmışlardır. Mirza Celil'in tarihî "Molla Nasreddin" dergisi Hoca'nın adını taşımaktadır. Hoca'nın bulanık mantığı ile milleti uyandırma ihtiyacının temelini de yine Hoca'nın kendisi oluşturmaktadır.

Mirza Celil'in "Sizi deyip gelmişem" cümlesi tüm Azerbaycan Türkleri için anne ninnisi gibi azizse, bu sözlerin mayası Nasreddin Hoca'nın ters mantığı, acı gülüşü ve sarsılmaz hicvidir.

Hayatın ve insanın sırlarını anlamak adına Nasreddin Hoca'nın ters mantığı çok diri ve çağdaştır.

Marks'ın bir cümlesi çok değerlidir. "Beşeriyet kendi geçmişinden güle güle ayrılır." Bizim Hoca Nasreddin de geçmişten ayrılmanın, eskilikten güle güle ayrılmanın efendisi ve ustasıdır.

Gülmek anlamak demektir. Herhangi bir düzen ister sosyal olsun, ister hukukî, isterse de medeniyet düzeni olsun eğer yıpranıyor ve çürüyorsa ona gülmek ve ondan ayrılmak yeni bir düzen yaratmanın ilk ve esaslı adımıdır.

Nasreddin Hoca skolastik mantığa güle güle demiş, eşeğine binerek "Ya tutarsa?" "Ciğer bu ise kedi nerede, kedi bu ise ciğer nerede?" diyerek insanları düşündürmeye ve kalıplaşmış fikirlerden çıkmaya çağırmıştır.

Zamana karşı dayanıklılık dilde evrimi, doğayı, yaşamı algılayış biçimleri olarak model hâline gelmiştir diyebiliriz. Tarih de, kültür de, insan yaşamının önemli duygu ve düşünce aşamaları da dilde atasözü (ahlak, töre); mit (hayal ve hayat, güç, büyü, rüya...); türkü (aşk, hasret, hüzn, sevinç...); masal (tahayyül, olay, olgu, olgu zinciri...); fıkra (mizah, alay); destan (gerçek ve sanal tarih karmaşıklığı); tiyatro (oyun)

şeklindeki tezahürleridir. Bu tezahürlerde, formülde, psikolojik saptamalarda insan hayatının karmaşıklığı ve zenginliği yaşamaktadır.

Sesin, sözün, müziğin, hareketin senkretik gücünün ayrı ayrı sanat türleri doğrultusunda ögeleşmesi analitik düşüncenin ve farklı duyguların ortaya çıkarak hüviyet kazanması süreci olması doğaldır.

İnsanoğlu yaşamışlıklarını, dünya görüşünü, sezgisini hayat ve düşünce tarzını dile resmederse, dilde canlandırabilirse, bu durum insanın doğuştan filozof olduğunu göstermez mi?

İster nesnel, isterse mantıksal açıklamalar, dile; kendisine özgü şekilde yansımaktadır. Nesnel, simgeler, olgular, olaylar dünyasının dil sistemindeki seslerle, kelimelerle, cümleler ve metalarla ifadesi anlam ve şekil; analogi ve anomali, simetri ve asimetri, oran-düzen (kozmos) ve karmaşıklık (kaos), ikili karşı durma (dikotomi, binarlık) felsefî anlatımda olduğu gibi edebî anlatımda da önem taşımaktadır.

Bu anlamda bilimsel felsefe ile dilde şekillenen tecrübenin, ilhamın, ustalığın, yeteneğin vücuda getirdiği felsefe sonuçta eşleştirebilir ve bilimsel araştırmanın felsefî anlamı ve şekli, edebî-estetik düşüncenin, yorumun arayışından farklı olduğu kadarda, özde birbirine oldukça yakındır.

Dünya ve insana kapı ve pencere olan bilimle, din ve sanatın desteklediği dil ve felsefe ikilemi de çeşitli boyutlarıyla farklı yorumlarla ortaya çıkmaktadır.

Felsefenin hikmeti, bilgeliği sevmekse; filozof hikmetsever, bilge kişi demekse; Gılgamış'ı yaratan eski Sümer'lerin, kör gözleriyle görünür dünya yaratan Homeros, iki çağın (eski ve yeni) arasından dev gibi boylan A. Dante, Dede Korkut Hikâyeleri, kahraman-şair Köroğlu, Allah'ın sözünü mucize şeklinde bize ulaştıran Kur'an, İncil, Tevrat ve Zebur; sözü ve sözdeki hikmeti kat kat yükselten Fuzulî, Shakespeare, Goethe Schiller; sözlü ve yazılı şekilde insan anlatısının canına can, kanına kan katmışlardır. Sözden hikmet, hikmetten de söz alan insanoğlu seçkinleriyle anlatısını da yüceltmıştır.

Poetik (şiişsel) söz de felsefî söz gibidir. Her ikisi de mükemmelliğin doruk noktasından ziyade; bilgeliğin ve sanatsallığın arayışı içinde olmaktır. Yorum, yargı, değerlendirme; edebî sözün felsefî değeri için de ölçüt sayılabilir. Kuran'da Bakara suresinin 269. ayetinde de yazıldığı gibi: "Allah hikmeti dilediğine verir." Yani dinsel açıdan da neyin doğru neyin yanlış olduğunu anlamaya yarayan derin ve yararlı bilgidir.

Hız. Peygamber, yararlı bilgi istemeyi tavsiye etmiş, bizzat kendisi de dilekte bulunmuştur. Dilin kodları bilincin kodlarıdır. Dilin gen belleği, düşüncenin gen belleğidir gerçeğini görmezden gelmemeliyiz. Yunan felsefesinin hem temeli hem folkloru hem de cefakeşi olan Sokrates'in fikirlerine karşı duran Platon ve Demokritos; tarihçiliğin atası Herodot; ergon (iş, faaliyet) ve energiom (iş bilim) birbirinden değer olarak retorik ve poetik algıyla bilge insanı simgeler.

Gelişmeleri birbirine bağlıdır. Düşünce var olana nüfuz edip yeni kavramlar kazanıp onları ifade ederek dili zenginleştirir. Dil zenginleştikçe de düşünce varlığa nüfuz etmede güç kazanır, söyleyenler haklıdır. Gerçekten de zengin dil zengin düşüncenin, tecrübenin ürünü olduğu gibi zengin zekâ, akıl da zengin dile dayanmaktadır. Bu açıdan Türk halk edebiyatı doluluğu, derinliği ile dikkat çekmektedir.

Dâhiler, herkesin bildiği gerçeğe çok zorlukla ulaşabilirler. Mesela, L. Da Vinci insanın ölüme mahkûm olduğu sonucuna çok büyük araştırmalar sonucunda gelmiştir. Ölümden başka her şeyin çaresi vardır sonucu onlar için dehanın geldiği sonuç olarak başka bir önem taşımaktadır. Dinin vahiy yoluyla ifade olunan bu gerçeğini bilim adamları ispat etmeye çalışmışlar, yazarlar ve filozoflar uzun uzun anlatmış ve anlamlandırmışlardır.

Din öteki dünya ile ölümü sonsuzlaştırmış, felsefe ve edebiyat olmazsa olmazın binlerce rengini ve örneğini vermiştir.

Sonuç birdir. Ayrı ayrı yolların birbiriyle kavuşma alanı insanın düşüncesi ve duygular alemidir.

J. Ellul'un felsefi monografisini Türkçeye Fransızcadan ustalıkla çeviren Hüsamettin Arslan, "The Humiliation of the World" adlı eseri, "Sözün Düşüşü" olarak tercüme ve takdim etse de kapıyı açık bırakmış, isteyen okuyucular istedikleri yerde "kelam" olarak okuyabilirler, şeklinde açıklamada bulunmuştur. Bize göre "düşüş" kelimesini de tenezzül, değersizleştirme, aşağılama, ucuzlaşma... gibi okumakta mümkündür.⁵

⁵ Jacques Ellul, *Sözün Düşüşü*, çev. Hüsamettin Arslan, İstanbul: Paraigma Yayınları, 2012.

Onun, “dil daima özgürlüğün kullanımını içerir” tezi dinî metinlerin farklı yorumuna yol açılabilecek bir tezdır. Bu yorumlar şüphesiz ki görecelidir ve Kur’ansız ve aynı zamanda tasavvufsuz yaşanan bir boşluk içindedir.

Bütün bunlarla beraber aşağıda tespit ettiğimiz yorum ve saptamalar problemin çözümü için gerekli ipuçları olarak değerlendirilebilir:

-Allah kendisini yalnızca kendi sözünde beyan eder; buyruklarını, ileti ve yasaklarını sözüyle ifade eder.

-Bilinmez Allah’ın kendisini bilinir kılmak için en yüksek meleklerini kullanması tesadüf sayılmaz.

-Allah’la insanın ilişkisi dil ile edilir.

-Allah sözü ilk sırada yaratıcı güç, sonra buyruk gücüdür.

-Allah’ın ilahi özgürlüğü sözle ifade olunan özelliğidir.

-İnsan şekline girmiş söz insanlığa Allah tarafından bahşedilmiş sözdür.

-İlahi kitaplarda söz, yalnız Peygambere değil, insanlara, müminlere, inananlara, Müslümanlara, Hristiyanlara, Yahudilere (İsrailoğullarına) hitaben söylenir ya da atfedilir.

-Semavi dinlerde insanlaştırılmış söz, sözleştilmiş insan kavramı birbiriyle örtüşmektedir.

-Sözün değerini düşürmek Allah’tan uzaklaşmaktan başka bir şey değildir.

-Söz, Allah’ı ifade ettiğı gibi insanın kendi kendini ifade edebilme tarzıdır.

-İnsan kendi gerçekleştirdiğini, kendi imajını, doğal yüzünü kendi sözünde beyan eder.

-Söz yalnız günlük gerçekliğı değil, aynı zamanda insanın kendi hakikatini de ifade eder.

-Bir insanın adı onun ruhî gerçekliğini, özelliklerini dile getirir.

-Bir şey dilden koptuğunda o yalandır. Şiir yalandır, şiirin en güzeli onun en yalan olanıdır. Çünkü adlandırmak insanın kendisini özne, ötekini nesne olarak gördüğü anlamına gelir. Bu yol günaha açık olarak risklidir.

Dil de doğa gibi rengârenktir ve mucizelerle doludur. Bilinenler ve bilinmeyenler dilin sisteminde ilahi düzenle yerleştirilmiş, sestem metne uzayan bu büyük alemdeki kanunlar, kurallar ve ilkeler eylemlerle iç içe durumunda birbirini tamamlayarak bir bütünü ifade eder hâle gelmiştir. Tümünden geldikçe ve tüme vardıkça dil sisteminin ilahi uyumu görünmekte ve bilinmektedir. Çeşitli tonlar, sonsuz zarafet ve güç gizemli bir alemin bilinenleri ve bilinmezleridir. Anlatım ve iletişim “dil” denen mucizenin temel işlevidir. İnsan dilinin çift eklemli olması onun doğasını yansıtır.

Dil, ilahi yaratıcılık fenomeni olmasıyla tekrarsızdır. Dilin içindeki söylem imkânlarını gerçekleştiren insandır. İnsan dilinde yaratılan yüce ve değerli her şey insan mucizesidir. Demek ki, dil Allah ile insanın, külliyle zerrenin ortak yaratıcılık yörüngesidir.

Sohbet revişinde bir akademik problemin bilimsel açılımı gerçekleşemez. Çünkü insanlar iletişim sürecinde dilin felsefi yükümlülüğünü vurgulamayı sevmez, aksine Türkçenin felsefesi doğal bir açıklıkla ifade olunur.

Taylan Altuğ “Dile Gelen Felsefe” adlı kitabında şu vurguyu yapmaktadır: *“Dünyası olan biricik canlı varlık insandır. Hayvanın bir yaşama çevresi vardır fakat bir dünyası yoktur. Çünkü hayvanın bir dili yoktur. Dil, insan için dünyanın başka hiçbir canlının deneyimlemediği bir dünya olarak mevcut olmasının koşuludur. Dil, her tür insan deneyiminin biricik a priorisidir ve insanî deneyime kendine özgü karakteristiğini veren şeydir. İnsan deneyiminin kendine özgü karakteristiği, anlamlı olmasıdır. Deneyim özünde anlamadır. Anlama ancak anlamın olduğu yerde yani dilde gerçekleşir. Dil, anlamının içerisinde kendisini gerçekleştirdiği açıklıktır. Anlama neyi anlar? Anlama dile gelen şeyi anlar; şeyin dile gelmesi, onun anlamıdır. Bu bakımdan denebilir ki, dünya, anlamının dilde anladığı biçimiyle şeylerin bir toplamıdır. Dilde anlamının bize açtığı bu dünya, şeylerin basitçe bir yan yana gelmesi değildir; fakat içerisinde şeylerin karşılıklı olarak birbirleri ile ilişkiye girdiği ve kendilerini anlaşılır/anlamlı olarak görünüşe çıkarabildikleri bağıntılar bütünüdür.”⁶ Yeri gelmişken Altuğ’un kitabındaki felsefe ve dil bilim tarihi boyunca bu konuda kıymetli araştırmalar gerçekleştiren filozof ve dilcilerin “Locke, ...” bakış açılarının verilmesin ayrıca göstermek gerekiyor. Kitapta konuyla ilgili analiz aşağıdaki başlıklar altında verilmiştir. Elbette, buraya başka filozof ve dil bilimcilerin de isimlerini ve eserlerini*

⁶ Atakan Altınörs, *Dile Gelen Felsefe*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2008, 8- 9.

eklemek mümkündür. Mesela; V. Trubetskoy, L. Hjelmslev, N. Chomsky, U. Eco... Aynı zamanda yazarların dil felsefesiyle ilişkili fikirlerine de yer ayrılmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Biz gelecekte bu konuyla ilgili hazırlayacağımız makale ve kitapta düşüncelerimizi sunacağız. Nermi Uygur felsefe ve dil konusunda önemli tespitlerde bulunmuştur. Ve bir söyleşisinde hem Doğu hem de Batı filozoflarına dayanarak kıymetli analiz yapmıştır. Biz bu araştırmaları değerlendirmekle beraber Türkçenin felsefesinin genişliği ve derinliğiyle açılmadığını yeni araştırmalara ihtiyaç olduğunu vurgulamak isteriz. Gerçekleştirilmiş araştırmalar çağdaş felsefenin ve dil biliminin kuramsal ve eğitim öğretim boyutlarını kapsamamaktadır. Bizce söyleşi şekli ve bu gibi popüler yazılarla beraber yönetime dayalı bilimsel incelemeler mevcut ihtiyacı karşılayabilir. Bu açıdan Türkçenin felsefesi konusuyla ilgili kongre, sempozyum ve özellikle çalıştaylara ihtiyaç duyulmaktadır. Sınırdış bilim alanlarının bir araya getirilmesi bilim için yeni ufuklar açmaktadır. Türkçenin felsefesi taşıdığı hikmet değeri açısından her türlü akademik araştırmaya layıktır.

Dile daha fazla form gibi yaklaşan F. de Saussure dil felsefesini klasik şekilde araştıran selefi W. Humboldt'tan farklı olarak felsefi kategoriler içinde değil daha fazla sistemlilik ve yapısalılık kavramları doğrultusunda açıklığa kavuşturmuş ve dil bilimini dünya modern bilimleri seviyesine yükseltebilmiştir. Saussure yazmadığı öğrencilerinin notları esasında ölümünden sonra yayınlanan (1916) Genel Dil Bilim dersleri kitabıyla dil bilimine yeni ufuk kazandırmıştır. Bu Glossematik Ekolü ve Amerika Deskriptiv Ekolü doğrultusunda dil bilim arayışları yeni ivme kazanmıştır. Bu ivmelerin içinde felsefi yaklaşım dikkat çekmektedir. F. de Saussure'un "obje bakış açısını değil, bakış açısı objeyi belirler" konsepti ve göstergebilim açısı dil felsefesi için de önemli olmuştur. Daha sonralar ortaya çıkmış postmodernist felsefe ve dil bilim arayışları (Derrida, Foucault...) dil felsefesi arayışları için yeni konsept oluşturmuştur. Roman Jakobson'un bildirişim şeması Umberto Eco'nun bu şemaya eklemeleri ve yeni yorumları, edebî fikir taşıyıcıları olan yazarların ve felsefi düşünce taşıyıcılarının kuramsal ve uygulamalı incelemeleri olarak dikkat çekmektedir. Eğer bilimsel düşünce ispata, gözleme, delile dayanırsa sanatsa veya edebî felsefi düşünce duyguya, yoruma dayanmaktadır. Vahiy olarak Allah katından inen semavi kitapların kelimeleriyle beraber Dede Korkut kitabında denildiği gibi "Hak gönlüne ilham etmişler" yani ozanlar, âşıklar, şairler daha sonra yazarlar düşünce ve fikir adamları da ya anonim ya da isimli olarak halkın hikmet hazinesine hediyelerini vermişlerdir. Bu ortamda dil,

günlük iletişim işlevi taşımakla beraber hem de insan düşüncesinin derinliklerini, hikmeti, bilgeliği içeren dil zenginliğini de ortaya koymuştur. Bazen “hikmet bahçesi” bazen de “söz hazinesi” veya “insanlığın bilgelik birikimi” denilen bu insanlık servetinde Türkçemizin de önemli bir payı vardır diyebiliriz. Türkçenin felsefi tecrübesi elimizde olan Orhun Yenisey abidelerinden başlar. Ağız edebiyatı olarak milattan çok çok öncelere giden birikimi içermektedir. Türkçemizin bu genişliğini ve derinliğini Ali Bey Hüseyinzâde, A. Ağaoğlu, Ziya Gökalp, Hilmi Ziya Ülken, Cemil Meriç, Fuad Köprülü, Ahmed Caferoğlu, Ahmet Arslan, Muharrem Ergin, Halil İncalcık, İlber Ortaylı, Erol Güngör göstermişler, önemli açıklamaları ve irdeledikleri eserlerle Türkçenin felsefi boyutu üzerinde durmuşlardır. Sözlü ve yazılı Türk edebiyatının kaynağı şüphesiz ki Türk düşünce tarihi ve edebî estetik örneklerdir. Edebî düşüncelerinde, dilinde, felsefi yükümlülük, bakış açısı olmayan dil entelektüel dünya dili sayılamaz. Bu açıdan Türk dili bütün lehçeleriyle birlikte bu hikmet servetinin taşıyıcısı olarak bilinmektedir. İ. Kafesoğlu “Milli Kültür Tarihi” kitabında M. Kaplan “Türk Dili”, “Türk Tarihi”, “Türk Kültürü ve Türkçe”, “Dil, Milli Birlik ve Edebiyat”, “Dil Üzerine Düşünceler”, “Dil ve Kültür”, “Dil ve İnsan”. “Ortak Dil, Kültür Dii ve İlmî Terimler”, “Kültür Dili”, “Kültür Dili-Konuşma Dili”, “Kültür Dili ve İlim Dili”, “Dilde Gelişme”, “Nazım Hikmet’in Dili”, “Dil ve Edebiyat”, “Dilde Aşırılık ve İtidale Dair”, “Dil Anarşisi Sebep ve Çareleri”, “Dil Öğrenilir ve Öğretilir”, “Resmî Dil Türkçe”, “Dil Güveleri”, “Dili Neden Bozuyorlar?” adlı deneme ve makalelerinde toplanmış “Kültür ve Dil” kitabında Türkçenin fikir, düşünce katmanları, bilgelik hazinesini aktarmış, önemli fikirler söylemiştir.

Necati Öner’in başka bir fikri bize inceleme için ipucu vermektedir: *“Dilin, bir toplumda, iki ayrı işlevi vardır: Birincisi fertler arasında iletişimi sağlamaktır. Bir toplumu kendisi yapan değerleri vardır. Onlarla diğer toplumlardan ayrılır. Bu değerler o toplumun kişiliğini sağlar. Bir toplumun değerleri, onun ana dilinde anlam kazanır. Bu sebeple ferdî bilinç, ana dille kolektif bilince bağlanır. Bu bakımdan bir toplumun ana dili, kişiliğini korumada başrolü oynar. İkinci işlevi, derin düşünce (tefekür) ile ilgilidir. İnsanın varlığı tanıyıp ihtiyaçlarını karşılamada sarf ettiği çabaların başında bilimsel faaliyeti gelir. Bir toplumun kalkınıp gelişmesinde başrolü bilim oynar. Bilim ve ona dayalı olan teknoloji, günümüzde insan hayatını hâkimiyeti altına almıştır. Bunlardan mahrum olan milletler geri planda kalıp başkalarına muhtaç*

durumdadırlar."⁷ Bu fikirden de görüldüğü gibi dil ile düşünce arasındaki ilişki o kadar da basit değildir. W. Humbold'un, J. V. Vendryes'in, özellikle Wittengeinstein'in bu alandaki araştırmaları Türkçenin bu doğrultuda incelenmesi için geniş perspektif açmaktadır. Bütünleyici olarak da A. Altınörs'ün şu fikirleri dikkat çekmektedir:

"Varlık felsefesi, bilgi felsefesi, tarih felsefesi, siyaset felsefesi, vb. gibi, dil felsefesi de bir felsefe disiplini. Ancak, diğer felsefe disiplinleriyle karşılaştırıldığında, dil felsefesinin deyim yerindeyse bir "talihsizliği"nden söz edilebilir. Bu talihsizlik şöyle özetlenebilir: Dili konu edinen çok sayıda farklı disiplin mevcuttur; bu çeşitlilik içinde, dile ilişkin ortaya koyulmuş bilgiler ya da yapılmış spekülasyonlar da bir hayli fazladır. Bu durumun bir uzantısı olarak, dil üzerine yapılmış her türden spekülasyona ya da genellemeye kestirme bir şekilde dil felsefesi adının yakıştırıldığına sık sık tanık olmaktayız."

"Dilin "bildirici (informative)" olarak adlandırılan dünyadaki objeler ya da olaylar hakkında haber verme işlevi dışında, "anlatıcı (narrative)", "buyurucu (prescriptive)", "edimsel (performative)" işlevlerinden söz edilebilir. Bir öykü ya da romandaki cümleler, realitede bulunan nesnelere ya da olaylara gönderme işlevini değil, bir nesne ya da olayı öyküleme işlevini yerine getirmektedir. Emirler, komutlar, moral yasaklar, vb. ifadeler ise ne anlatıcı ne de bildirici bir işleve sahiptir; onlar bir yaptırım gücünü kullanma iddiasıyla karşımıza çıkan dilsel ifadelerdir. Kendileri aracılığıyla söz verme, yemin etme, oturumu açma, bir bebeğe ad verme, vb. edimler gerçekleştirdiğimiz sözcükler ise, dilin edimsel işlevinin çeşitli görünümleridir."⁸

Benzer görüşleri farklı bir açıdan anlatan Alev Alatlı ise, meseleyi "Hoca Nasrettin Mantığıyla Akıllı Bilgisayarlar" başlığıyla şu şekilde dile getirmektedir:

"Buda, Aristo'dan iki asır önce yaşadı. Düşünce sistemi çelişkiler üzerine kuruludur. Güller hem kırmızıdır hem de değildir. Gökyüzü hem mavidir hem de değildir. Hem-hem de tarzı düşünce biçimi Lao Tzu'dan çağdaş Zen'e kadar Uzak Doğu inanç sistemlerinin aslı, esası. Saçaklı mantığın aslı esası, ikili sisteme (bivalence) karşı, çoklu sistem (multivalence).

Saçaklılık, bilim dünyasını altüst etti. Bertrand Russell, sonra 1937'de kuantum fizikçisi Max Black, daha sonra Werner Heisenberg, Lotfi Zadeh, Bart Kosko, yüz

⁷ Necati Öner, *Felsefe Yolunda Düşünceler*, Ankara: Akçağ Yayınları, 1999, 292-293.

⁸ Altınörs, *Dil Felsefesine Giriş*, 9.

yıllardır “Doğu mistisizmi”dir diye aşağılanan düşünce biçimini saçaklı sistemler olarak mikroprosesörlere yerleştirdiler. Günümüzde bilimi bilim kılanın pratikteki işlerliği olduğu malum. Ne zaman ki Hitachi, Matsushita (Panasonic) Mitsubishi gibi dev sanayi kuruluşları ile Japonya, Samsung’la Güney Kore, derken Tayvan, Singapur, Malezya, Pasifik Kaplanları, saçaklı mühendislik ürünü akıllı makineler üretmeye koyuldular, Batılı bilim adamlarının ayakları o zaman suya erdi. Daha 90’lı yılların ilk yarısında Çin’de on binden fazla fuzzy öğrencisi vardı. Hindistan’da dünya çapında yedi kırçillı bilim adamı. Bizde de Erkâni Keyman vardı. Birkaç ay önce kaybettik. Doç. Dr. Erkâni Keyman, teorik fizikçi; lisans Ankara Fen Fakültesi, mastır ve doktora, Colorado Üniversitesi. Dicle, Hacettepe, Cumhuriyet, Trakya üniversiteleri öğretim üyesi; Atom ve Molekül Fiziği, Nükleer Fizik, Parçacık Fiziği, Kaos, Genel Görelilik, Kozmoloji ve Saçaklı Mantık. (Keyman, “puslu mantık” demeyi yeğlerdi.) Erkâni Keyman’ın 1996 ve 1997 yıllarında ESOMAR’da (European Society of Opinion and Marketing Research) verdiği tebliğler ve yayınladığı makaleler, saçaklı mantığın bu alandaki ilk uygulamaları. “Nasrettin Hoca”nın adını fuzzy literatürüne sokan da Erkâni Keyman.”⁹

⁹ Alev Alatlı, *Akılın Yolu Da Bir Değildir*, Ankara: Destek Yayınları, 2009, 18-19.

Sonuç

Sonuç olarak biz felsefenin dile bakışı ile dilin (somut olarak Türkçenin) felsefeye bakış açısını temel almaktayız. Buna göre de felsefî kategorilerden ziyade dilin şekil, anlam ve işlev alanlarına dikkat etmeye çalıştık. Türk halk edebiyatının bütün türlerinde (mit, ninni, masal, destan, efsane, fıkra, türkü...) felsefî derinliğin, hikmetin büyük önem taşıdığını bazı örneklerle açıklamak, bazı detayları vurgulamak; Türkçede felsefî derinlik ve hikmete sahip olma kavramlarına da açıklık getirmek çalışmamızın son durağı olmuştur.

Kaynaklar

ALATLI, A., *Aklın Yolu da Bir Değildir*, Ankara: Destek Yayınları, 2009.

ALTINÖRS, A., *Dil Felsefesine Giriş*, İstanbul: İnkılap Kitabevi, 2003.

ARSLAN, A., *Felsefeye Giriş*, Ankara: Serbest Akademi, 2019.

ECO, U., *Açık Yapıt*, çev. Yakup Şahan, İstanbul: Kabalıcı Yayınevi, 1992.

ELLUL, J., *Sözün Düşüşü*, çev. Hüsamettin Arslan, İstanbul: Paradigma Yayınları, 2012.

İPLİKÇİ, A., “Johann Gottfried Herder’de Milliyetçilik Düşüncesi” *Al-Farabi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, sy. 1 (2017): 126- 136.

ÖNER, N., *Felsefe Yolunda Düşünceler*, Ankara: Akçağ Yayınları, 1999.